

A MAGYAR NÉPIERŐK TALÁLKOZÓJA (1957)

Köszöntjük a 75 éves Borbándi Gyulát

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc után felpezsdült emigrációs politikai közélet jelentős eseményeinek egyike a Magyar Népi erők Találkozója volt. Ezt 1957. november 22–24-én rendezték Párizsban.

A francia főváros a forradalmat követő egy-két esztendőben különlegesen fontos szerepet játszott az új emigráció kialakulásában és a nyugati magyar politikai erők átrendeződésében. Itt működött a Magyar Forradalmi Tanács, a Petőfi Kör emigrációs szervezete, több szabadságharcos-csoportosulás, a Magyar Írók Szövetsége Külföldön és itt történtek az előkészületek a Nagy Imre Intézet megindítására. Párizst földrajzi elhelyezkedése is amolyan központi szerepre predesztinálta. A nyugat-európai nagyvárosok mind könnyen elérhetőek voltak, a franciák türelemmel szemlélték a menekültek tevékenységét és ennek tudható be, hogy a kelet- és közép-európai száműzöttek támogatásával foglalkozó amerikai intézmények is ott rendezték be irodáikat.

A Magyar Népi erők Találkozója a forradalmat követő helyzet terméke volt, de eredete visszanyúlik a korábbi évekre és szervezői is régi emigránsoknak számítottak 1957-ben. Nem volt tehát ötvenhatos kezdeményezés, sőt terve részben annak ellensúlyozására született, hogy az ötvenhatos szervezetek és intézmények túlságosan amerikai elkötelezettségűeknek tűntek fel. Ez ellen az egyirányú tájékozódás ellen léptek fel azok, akik a „népi erők” összefogását szorgalmazták. Nyomban tisztázni kellene azonban, hogy a kezdeményezők mit értettek „népi erők”-ön. Korántsem a magyar népiség követőit vagy a népi mozgalom Nyugatra került tagjait. A „népi erők” az ő értelmezésükben és fogalmazásukban a baloldali erők szinonimája volt. Talán ezzel magyarázható, hogy a két szót egybe írták, vagyis „népi erők”-ről beszéltek. A népi úgy került a Találkozó elnevezésébe, hogy a két fő szervező, Borsos Sándor és Presser István közül az előbbi Magyarországon a népi mozgalomban tevékenykedett és a Nemzeti Parasztpárt fiatal politikusaiknak egyike volt.

Az 1920-ban a Vas megyei Söptén született és a budapesti közgazdasági karon doktori diplomát szerzett Borsos 1945 után a Parasztpárt ifjúsági szervezete, a Népi Ifjúsági Szövetség főtitkára volt, majd az 1947. augusztus végi országgyűlési választásokon a Nemzeti Parasztpárt jelöltjeként képviselői mandátumhoz jutott. A párton belül a Veres Péter körül alakult centrumhoz tartozott. Nem tartozott tehát Kovács Imre táborába. Erdei Ferenc mégis elmozdította a Népi Ifjúsági Szövetség éléről, hogy helyébe híveit, S. Hegedűs László és Gosztonyi János népi kollégistát állítsa. 1948-ban Svájcba menekült, ahol két évvel később Vámos Imrével és más parasztpárti barátaival elindította a *Látóhatár* című folyóiratot, amelynek felelős kiadója és szerkesztője lett. 1951 szeptemberében ott volt Münchenben a Szabad Európa Rádió elindulásánál, de közvetlenül felvétele előtt

Párizsba távozott. A későbbi években mindjobban eltávolodott parasztpárti barátai, főleg Kovács Imre politikai irányvonalától, és bal felé tájékozódva szocialista eszmék befolyása alá került. Megalakulásakor, mint volt képviselő, tagja lett a New York-i Magyar Nemzeti Bizottmánynak, de 1952-ben, Kállay Miklós volt miniszterelnök bevonása után, kilépett. Szerepe a *Látóhatárnál* is 1952-ben szűnt meg, miután politikai és lapszerkesztési ügyekben összekülönbözött Münchenbe került barátjaival. Presser Istvánnal még Zürichben találkozott és lett annak az elkövetkező években fő szövetségese.

A Borsosnál jóval idősebb Presser mérnökként a Zürichtől északra fekvő Badenben, a Brown–Boveri Műveknél dolgozott. 1897-ben született Budapesten. Mérnökhallgatóként az 1918-as polgári forradalom és az 1919-es Tanácsköztársaság idejében a Műegyetemi Szocialista Diákok titkára volt. 1919 augusztusában Bécsbe menekült, ahol a szociáldemokrata Világosság csoportban dolgozott, 1938-ban áttelepedett Brüsszelbe, ahol a Világosság helyi csoportjának titkára lett és szorosan együttműködött a Szocialista Internacionálé főtitkára mellett dolgozó Rónai Zoltán baloldali szocialista politikussal. 1943-ban visszatért Magyarországra és 1945-ben a Szociáldemokrata Párt központi értelmiségi titkára lett. 1948-ban újból emigrált, ezúttal Svájcba. Politikailag Bán Antal híve volt.

1949-től 1951-ig én is Svájcban éltem és részt vettem a *Látóhatár* munkájában. Habár nem osztottam minden nézetét, Borsoshoz őszinte barátság fűzött és ennek tudható be, hogy részt vettem azokon a beszélgetéseken, amelyeket Borsos az akkor ugyancsak Zürichben tartózkodó Bán Antallal, valamint Presser Istvánnal kezdett. Az én szerepem jelentéktelen volt. Nem voltam politikus, inkább irodalmár, de érdekelt az emigráns politika alakulása és rokonszenvesnek tartottam azt a merőben új fejleményt, hogy szociáldemokraták és népiek szót váltanak egymással. Ez a harmincas–negyvenes évek Magyarországon különböző okokból nem sikerült. Bán és Presser komoly érdeklődést mutatott a volt parasztpártiakkal való együttműködés iránt és a kapcsolatot Borsossal együtt én is pártfogoltam. Tanúsíthatom, hogy mind Bán Antal, mind Presser István komolyan gondolta a közeledést. Kezdetben két különálló és egymással csak némely kérdésben érintkező irányzat párbeszédéről volt szó. Sem Bán, sem Presser nem akarta ránk erőszakolni a maga álláspontját.

Erre a folyamatra hátrányosan hatott Bán Antal hirtelen halála. A volt iparügyi miniszter 1951. augusztus 26-án, egy operáció után meghalt. A Svájci Szociáldemokrata Párt díszes temetést rendezett neki a zürich-sihlfeldi temetőben. Ezen én is részt vettem, jóllehet már zsebemben volt a Szabad Európa Rádió távirata és Münchenben kellett volna lennem, hogy a felajánlott állást elfoglaltam. Csak a temetés utáni napon ültem vonatra és utaztam a bajor fővárosba, ahol azóta megszakítás nélkül élek.

A későbbiekben a népi–szociáldemokrata párbeszédben csak a távolból és annak peremén vehettem részt. Ez kimerült a Borsossal és Presserrel fenntartott levelezésben, valamint ritka személyes találkozásokban. Politikai akcióikkal mind kevésbé tudtam azonosulni és előtűnik is nyilvánvalóvá lett, hogy elveink és helyzetértékeléseink eltérnek egymástól. A barátság és az írásos érintkezés azonban fennmaradt mindvégig, Pressernek 1972 februárjában, Borsosnak 1984 januárjában bekövetkezett haláláig.

Kettejük útja évről évre fokozódó mértékben elvált az emigráció más demokrata csoportjainak útjától. Presser élesen szembekerült a szociáldemokrata emigráció két fő csoportjával, egyfelől Peyer Károly – főleg az amerikai szakszervezetek és a Szabad Európa Bizottság által támogatott – Magyar Szociáldemokrata Pártjával, másfelől a Bán Antal halála után Szélig Imre által vezetett és az Internacionálé által elismert, valamint az angol Munkáspárt által támogatott Magyarországi Szociáldemokrata Párttal, amelynek ő is tagja

volt. Viszonya Szélig Imrével annyira elmérgesedett, hogy a nyugodt és higgadt vita lehetetlenné vált. Presser szociáldemokrata érdekek és értékek elárulásával, Bán Antal emlékének megcsúfolásával vádolta Széliget, ez pedig Pressert azzal gyanúsította, hogy szélsőbaloldalra sodródott és kriptokommunista nézeteket hirdet.

Borsos Sándor is összeütközésbe került a maga régi politikai környezetével, parasztpárti barátaival, főleg Kovács Imrével és a Nemzeti Bizottmányban tevékenykedő Sz. Szabó Pál volt államtitkárral, a NISZ hajdani elnökével. Megbocsáthatatlannak nevezte, hogy összefogtak a Kisgazdapárt embereivel, a Magyar Nemzeti Bizottmányban együttműködnek konzervatív, kereszténypárti, valamint Horthy-korszakbeli politikusokkal, velük együtt szolgálva ki a mindenkori amerikai politikát. A *Látóhatár* szerkesztőivel is megszakadt a régi meghitt kapcsolat. Velük szemben azonban az ellentétet némileg enyhítette, hogy céljaik inkább irodalmiak voltak és csak másodsorban politikaiak, tehát nem kellett állást foglalni minden vitában és viszályban.

Presser és Borsos tehát pártjaik disszidenseiként találtak egymásra és a későbbiekben is főleg olyanok csatlakozásának örvendhetek, akik valahonnan eltávoztak vagy kiszorultak, vagy pedig az emigrációban szerepet játszó amerikai intézményekkel kerültek konfliktusba. Fő ellenfelüket a kelet- és közép-európai emigránsok ügyeivel foglalkozó amerikai szervezetekben látták, ezek köré rajzolták ki ellenségképüket és tartottak gyanúsnak mindenkit, aki „az amerikai politika szolgálatába szegődött”. A legellenszenvesebbnek a Szabad Európa Bizottság tevékenységét tekintették. Kritikájuk olykor megalapozott és indokolt volt, elfelejteni látszottak azonban, hogy az amerikai szerep adott és elkerülhetetlen volt. A kelet- és közép-európai menekültekkel egyetlen ország sem törődött annyira és részesítette oly – politikai és anyagi – segítségben, mint az Egyesült Államok. Az európai kormányok és politikai szervezetek által nyújtott támogatás elenyésző volt. Érthető tehát, hogy az emigráns politikusok azok felé fordultak, akikben – bármilyen megfontolásból is célokat követve – hajlandóság mutatkozott a kommunistaellenes száműzöttek megsegítésére.

Presser és Borsos – az előbbi inkább elméleti, az utóbbi főleg szervező munkával – 1952-től kezdődően politikai bázisuk kiszélesítésére törekedtek. A korábbi népi–szociáldemokrata közeledést és szóértést mint politikai célt felváltotta az emigráns szocialista baloldali megszervezésének gondolata. Ez nem volt könnyű feladat, hiszen a kommunista diktatúrák menekültjeit nehéz volt meggyőzni a baloldaliság és a szocializmus áldásos voltáról. Még nehezebb, mint az amerikaiak általmasnak nevezett tevékenységéről. Az amerikai intézményektől való idegenkedés és központi szerepet játszó emigráns szervezetekkel való szembenállás azonban gyakorolt némi vonzóerőt azokra, akik akár az egyikkel, akár a másikkal összekülönböztek.

1952-ben Presserék kezdeményezésére létrejött a Magyar Demokrata Pártok Szövetsége, amely szervezeti működést nemigen fejtett ki, legfeljebb a résztvevők közötti némi nézetazonosságot juttatott kifejezésre. Tagjai voltak: *a)* Magyarországi Szociáldemokrata Párt (Presser), *b)* Nemzeti Parasztpárt (Borsos), *c)* Magyar Szabadság Párt (Sulyok Dezső), *d)* Polgári Demokrata Párt (Vészy Mátyás), *e)* Független Kisgazda Párt földmunkás tagozata (Czipó László). A Szövetségben természetesen nem a nevezett szervezetek vettek részt, hanem – kellő felhatalmazás nélkül, egyéni elhatározás alapján – némely tagjai. Sulyok Dezső a Magyar Nemzeti Bizottmánnyal való összetűzése és kilépése után került e neki idegen társaságba. Vészy Mátyás csatlakozását is értetlenség fogadta, hiszen baloldali és szocialista hajlamai nem voltak, más okok sem látszottak indokolni a Presserrel és Borsossal való összefogást.

A Magyar Demokrata Pártok Szövetsége voltaképpen csak a *Valóság* című sokszorozott folyóirat és annak *Tények* című melléklete hasábjain létezett. Ez az orgánus, amelyet 1953 nyarán Borsos indított el és szerkesztett, főleg Presser és Borsos programatikuss írásait közölte.

Sztálin halála és a Nagy Imre-féle új szakasz bevezetése után a *Valóság* részletesen elemezte, valamint helyeslően regisztrálta a Nagy Imre által kezdeményezett óvatos, de az elnyomás légkörét mégis enyhítő, sokakat lélegzethez és szabadsághoz juttató, a parasztság helyzetét javító és a reformer értelmiség szerepét is növelő intézkedéseket. A magyarországi változás arra ösztönözte Pressert és Borsost, hogy az emigrációnak egy demokratikus-szocialista alternatívát kínáljanak és a változásokra irányuló hazai törekvések mögé nyugati magyar támogatást sürgessenek. Ekkor került gondolkodásuk előtérbe a titoizmusnak mint példának a megkedveltetése. Az a felismerésük helyesnek látszott, hogy a jugoszláv modell serkentően hathat a magyar fejleményekre és a kommunisták által is elfogadhatónak minősülő berendezkedés eloszlathatja a moszkvai gyanakvásokat. Abban az időben nem szocialista demokraták is úgy látták, hogy az adott nemzetközi és belső erőviszonyok között a demokráciához vezető úton a kis lépések, az apró változások kínálják a megoldást, mert a szabadság rendje egy csapásra nem teremthető meg. Presser és Borsos a jugoszláv út követését azonban nem átmeneti taktikának, hanem olyan végcélnak tekintette, amellyel demokrata szocialisták is kiegyezhetnek. Ezzel különböztek azoktól a demokratáktól, akik graduális fejlődést tartva lehetségesnek, minden jótékony kis intézkedésben a továbblépés lehetőségét és újabb követeléseket elősegítő alkalmat láttak, világossá téve, hogy e fejlődésnek a végén a pluralista társadalomnak kellene állnia. A *Valóság* körének tévedése abban állott, hogy a jugoszláv modellt a tartós és szabad szocializmus megvalósítását elősegítő berendezkedésnek fogták fel. Ennek jegyében Presser és Borsos 1953 szeptemberében Belgrádba látogatott. Az utóbbi 1956 novemberében-decemberében újból járt a jugoszláv fővárosban. A jugoszláv kapcsolat az emigrációs viszonyok között nemigen használt a *Valóságnak*, sőt eléggé elutasító véleményeket váltott ki. Kétségtelenül ártott annak az együttesnek, amely a párizsi folyóirat mögött állt, a titoizmus és a kriptokommunizmus árnyát vetítve rá. Sem az emigrációs jobboldal, sem a szociáldemokraták nem takarékoskodtak a megbélyegző jelzőkkel.

A Magyar Demokrata Pártok Szövetsége két év alatt teljesen felbomlott. Az előre látható, és Sulyokkal mind nyilvánvalóbbá váló ellentéteket csak rövid ideig lehetett leplezni. Presser István egy levelében 1954 elején¹ belső feszültségekről panaszkodott. Másfél évvel később azt állította, hogy Szélig Imrének a szociáldemokrata pártlapban Sulyok egy könyvéről írott kritikája² voltaképpen a Presser–Borsos kettős ledőfését szolgálta.³ Valamivel ezt megelőzően „a magyar emigrációs baloldal eddigi formáinak teljes felbomlását” állapította meg és „egy teljesen új rétegződés kialakulását” jövendölte meg.⁴

¹ Levél a szerzőhöz, Zürich, 1954. márc. 1.

² *Szociáldemokrata Népszava*, London, 1955. máj.

³ Levél a szerzőhöz. Zürich, 1955. aug. 27.

⁴ Levél a szerzőhöz. Zürich, 1955. jún. 15.

Borsos és Presser közös nyilatkozatában 1955 végén az állt, hogy a Demokratikus Blokkot (vagyis a pártszövetséget) Londonból robbantották fel. Londonon Széliget és az általa vezetett szociáldemokrata pártot kellett érteni.⁵

Nem tartott hosszú ideig egy másik baloldali összefogás sem. Ennek nem volt szervezeti formája. Lényegében a *Valóság* körül alakult ki, és magukat szocialistáknak nevező személyek, valamint orgánukom együttműködéséből állott. E társaságba tartozott Erőss Ferenc, Andreánszky István, Kiss Menyhért.

Erőss Ferenc 1925-ben született. 1945 után a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom főtítkára volt. 1948-ban emigrált. Először Peyerral tartott, majd 1951 nyarán Belgiumban Andreánszky Istvánnal Független Magyar Szocialista Mozgalmat indított és egy ideig ennek lapját, a *Fáklyát* szerkesztette. Brüsszelben élt, a Belga Szociáldemokrata Párt támogatását élvezte. 1955-ben Magyar Szocialisták Permanens Európai Konferenciája névvel új szervezetet hozott létre és *Szocialista Szemle* címmel lapot adott ki.

Az 1911-ben született Andreánszky István újságíróként dolgozott 1938-tól a *Népszavánál* és Bajcsy-Zsilinszky *Független Magyarország* című lapjánál. 1945-ben a *Tiszántúli Népszava* főszerkesztője, majd letartóztatják, és a Szociáldemokrata Pártból kizárják. Nyugatra menekül. Belgiumban telepszik le, Szélig híve, de 1951 nyarán Erőssel megalapítja a Független Magyar Szocialista Mozgalmat, kiadja és szerkeszti a *Fáklya* című lapot. 1952 végén kisbarnaki Farkas Ferenchez csatlakozik és „független szociáldemokrata”-ként részt vesz annak Magyar Szabadság Mozgalom nevű katonai-polgári szervezetében. 1961-ben *Szocialista Élet* címmel indított lapot.

Kiss Menyhért újságíró Londonban élt és a *Valóságban* elméleti jellegű cikkeket írt.

A Presser által „Zürich–Párizs–Brüsszel háromszög”-nek nevezett társulás sem volt sikerebb, mint a Demokratikus Blokk. A szocialista társadalmi rend előnyeiről, a nagyimérés kommunizmus életrealizációjáról, az amerikaiakkal ápolott együttműködés ártalmairól vallott nézetek az emigrációnak csak egy szűk körére hatottak és lényeges befolyáshoz sehoh sem jutottak. E társaság meghatározó egyéniségei eléggé elszigetelten éltek és működtek, legfeljebb Borsos Sándor dicsekedhetett nagyobb és jelentősebb baráti körrel, amely nem a vele való egyetértés, sokkal inkább személyes rokonszenvek folytán alakult ki.

A Demokratikus Blokkot (így nevezték Presserék a Pártszövetséget) felváltó új együttműködési keret azzal indult, hogy Erőss Ferenc 1955 tavaszán elfogadta Presser és Borsos politikai irányvonalát, amelyhez Andreánszky és Kiss is csatlakozott. A szoros együttműködést demonstrálva kongresszust terveztek és abban reménykedtek, hogy elnyerik a Belga Szociáldemokrata Párt támogatását, mivel úgy látszott, hogy az hajlandó segíteni egy Kelet felé hidat építő magyar, illetve kelet-közép-európai szocialista emigráns alakulatot. A kongresszus terve meghiúsult. Presser és Borsos a kudarcért Erőss tette felelőssé.⁶ Persze szélesebb körű magyar szociáldemokrata részvételre, amelyre a belgák gondoltak, a tervezett összejövetel nem számíthatott, hiszen mind Peyer, mind pedig Szélig határozottan elzárkózott előle.

⁵ A *Valóság*-vonal és Erőss Ferenc. Nyilatkozat, Presser és Borsos aláírásával, 1955. november, postázva 1956 januárjában. Egy neki címzett példány a szerző birtokában. Nyomtatásban megjelent a *Múltunk* című budapesti folyóirat 1993/1. számában, 139. o.

⁶ Uo. 138–141. o.

Presser és Borsos 1956 tavaszán a *Valóság* különszámaként kiadott *Tényekben* részletesen kifejtette álláspontját az 1956 eleji magyarországi állapotokról és az emigrációs viszonyokról. Elvetették az „atombombás harmadik világháborút”, felléptek a sztálinizmus és a kommunista „államkapitalista rendszer” ellen, felemelték szavukat a „szabad szocializmus” mellett. Sürgetőnek neveztek egy harmadik utat „a sztálinizmus és az amerikanizálódó Nyugat” között. A sztálinista bürokráciából és a polgári demokráciából egyaránt a szocialista demokrácia felé kell vezetessen az út – írták. Az európai egységet úgy értelmezték, hogy az Egyesült Nagy-Európára kell törekedni. Nagy Imre „új szakasz”-át folytatandónak és támogatandónak ítélték meg, megjegyezvén, hogy amikor elkezdődött, az emigránsok többsége – beleértve a Szociáldemokrata Pártot – ellene volt. Magyarországon erjedés van – jelentették ki –, megnőtt az írók szerepe, új nemzedék lépett színre, megújult a Népfront, elindult a társadalom demokratizálódása. A diktatúrában élő társadalom – vélték – megsínylené, ha hirtelen szakadna rá a szabadság. A szabad levegőhöz a társadalmat fokozatosan kell szoktatni. Végül, szerintük, az emigrációban be kellene következnie a baloldali szocialista, paraszti és polgári erők összefogásának.⁷ E téziseket, amelyeket Borsos mint „agrárszocialista” írt alá, vitára bocsátották, de érdemi eszmecsere nem kerekedett róluk.

Vizsont megsemmisítő bírálatban részesült Borsos és Presser müncheni barátjuk, Molnár József részéről, aki elsősorban nem a politikai mondanivalót, hanem a hangot és a stílust, a pontatlan, henye fogalmazást és a nyelvi hibákat kifogásolta. Ezek, persze, napfényre hoztak eszmei tisztázatlanságokat is.⁸ A kritika reakciója a várakozásnak megfelelően ugyancsak éles volt. Presser szemrehányó levelet írt nekem, hogy a folyóirat politikai jellegű közleményeit gondozó főmunkatársként hogyan adhattam helyet Molnár írásának. Szerinte ezzel a *Látóhatár* egy rokonszenvező olvasója és volt szerkesztője, Borsos ellen fordult.⁹ Azt válaszoltam neki, hogy a bírálat szerzőjének joga volt a nyilvánosságnak szóló dolgozatról nyilvánosan véleményt mondani.¹⁰

Presser egy másik levélben, amelyet három társának – Borsosnak, Andreánszkyknak és Erőssnek – írt, azt állította, hogy „Molnár József a *Látóhatár* hasábjain Nagy Ferenc megrendelésére útszéli hangon belénk kötött, hogy ilyenfajta „politikusok” (mármint Borsos és Presser) egyáltalán hogy is merészelnék politikával foglalkozni, ahelyett, hogy a politizálást a Nagy Ferenceknek és Molnároknak engednék át”.¹¹ Ellenzést váltott ki a cikk a *Látóhatár* ausztráliai megbízottjából és munkatársából, Ravasz Károlyból is, aki helytelennek nevezte közzétételét, mert „nem vitatkozik” a szerzőkkel, hanem „sértegeti őket” és „félvállról gúnyolódik”.¹² Arról viszont mind Presser, mind Ravasz megfélemleni látszott, hogy mily fontos érdeknek tekintette Molnár és a *Látóhatár* nyelvünk tisztaságát és a politikai megszólalások színvonalát. A kritika ezért fródott.

Alighogy lezárult ez az ügy, kirobbant a magyar forradalom és hónapokig az foglalkoztatta az emigránsokat. A felkelés sorsa látszólag igazolta a lassú fejlődés és a kis lépések elméletének hirdetőit, de másfelől világossá tette, hogy a társadalom mozgásának saját törvényei vannak és nem irányítható elméleti megfontolások alapján. A nép, ha arra

⁷ Számadásunk és hitvallásunk. *Tények*, Párizs, 1956. máj. 1.

⁸ Zavaros gondolatok, pongyola köntös. *Látóhatár*, München, 1956/3–4. sz. 156–160. o.

⁹ Levél a szerzőhöz. Zürich, 1956. júl. 27.

¹⁰ Szerző levele Presser Istvánnak. München, 1956. szept. 4.

¹¹ Az 1956. aug. 26-án kelt levél teljes szövegét lásd *Múltunk*, id. sz. 156–160. o.

¹² Levél a *Látóhatár* szerkesztőségéhez. Sydney, 1956. júl. 28. A szerző birtokában.

alkalom kínálkozik (olykor alkalom sem kell hozzá), akaratának és elszántságának váratlan fellobbanásával sorsának alapvető megváltoztatására tör és nem elmékedik a szabadság levegője hirtelen beszívásának következményein.

Pressert és Borsost 1957 első felében főleg az foglalkoztatta, hogyan szerezhetnek híveket az új menekültek köréből. Csalódással tölthette el őket, hogy az ötvenhatosok nemigen lelkesedtek nézeteikért és törekvéseikért. Különösen az gondolkodtathatta el őket, hogy a volt kommunisták, Nagy Imre hívei mily gyorsan váltottak át a polgári társadalmi eszmék, a Nyugat és az Egyesült Államok táborába, amelytől nemcsak sztalinista, de felvilágosult és revizionista korszakukban is idegenkedtek. A politizáló ötvenhatosok túlnyomó többsége a középén álló, mérsékelt és Amerika-barát intézményekhez csatlakozott. (A két fő kivétel a marxista gondolkodónak megmaradt Mészáros István és a trackistává lett Nagy Balázs volt.) Pressert lehangolta, hogy Kéthly Anna azzal a Szélig Imrével fogott össze, akivel ő évek óta hadakozott. Az ötvenhatos szociáldemokraták egyértelműen Kéthly és Szélig mögé álltak. Borsost ugyancsak bosszanthatta, hogy az agrárpárti ötvenhatosok Nagy Ferenc és Kovács Imre táborát gyarapították, tehát a Kisgazdapárthoz, vagy az emigrációs Petőfi Párthoz csatlakoztak. Az új politikai emigránsok a forradalmi csalódások ellenére is többségükben az Amerika-barát irányzat hívei lettek. Borsos kifogásolta, hogy Amerikában némelyek a Petőfi Párt képviselőjében lépnek fel, amikor szerinte ehhez sem joguk, sem felhatalmazásuk nincs. Részt vesznek egy új nemzeti bizottmány megalakításában, amely fölött ismét az amerikaiak gyámkodnak. Azt ajánlotta nekik, hogy segítsék egy szocialista szövetség létrehozását, amely az angol Munkáspárt mintájára minden baloldali erőt tömöríthetne.¹³ Az ajánlást tartalmazó és a volt parasztpártiakhoz intézett körlevele azzal végződött, hogy „folytatni kell a politikát más utakon. Ezért a tervezett »szárszói« konferenciára kell pénzt szerezni”.¹⁴

Ez volt az első jele annak, hogy Borsos és Presser konferenciára készülődik. A „szárszói” elnevezés azonban nem fordult elő többé, hiszen egy szocialistának elképzelt találkozót nehezen lehetett volna a „szárszói” jelzővel illetni. Az említett pénzszerzés elindult. Könnyűnek semmi esetre nem volt nevezhető, hiszen amerikai pénzt aligha fogadhattak el. Maradt tehát Franciaország. A tervek megvalósulását előmozdította, hogy a Francia Szocialista Párton belül kialakult egy csoport, amely a pártvezetőségtől balra állott és hajlott baloldali szocialista törekvéseket támogatni. Ennek a csoportnak a befolyása alatt állott a Szocialista Európa Mozgalom, a Mouvement Socialiste pour les États Unis d'Europe és annak *Gauche Européenne* – Európai Baloldal – című folyóirata. Vezetője pedig André Philip egyetemi tanár, képviselő, korábbi miniszter volt. Borsos és Presser e társaság anyagi támogatását megnyerve elkezdte a Magyar Népierek Találkozója elnevezésű konferencia előkészületeit.

Párizsban közben összeverődött egy kis kör – főleg Borsos barátaiból –, amely, ha nem is értett egyet mindenben a fő szervezőkkel, kellő helyi háttérrel biztosított egy baloldali magyar összejövetelnek, különösen mivel némely tagja jó összeköttetésekkel és némi befolyással rendelkezett Franciaországban. Ezek közé tartoztak Fejtő Ferenc, az Agence France Presse kelet-európai hírmagyarozója, Bolgár László, a Francia Rádió magyar műsorának szerkesztője, Schreiber Tamás, a *Le Monde* cikkírója, Faragó László, Perneki

¹³ Párizs, 1957. júl. 16. (A körlevél egy eredeti példánya a szerző birtokában.)

¹⁴ Uo.

Mihály, Dékány Károly, Farkas Gábor írók és költők, néhány újságíró, valamint a szociáldemokrata Világosság csoport több tagja. Brüsszelben Erőss Ferenc és Andreánszky István, Londonban Kiss Menyhért tartozott a csoporthoz. Ausztráliában Ravasz Károly, Illés Jenő és némileg a *Független Magyarország*ot szerkesztő Nagy Kázmér rokonszenvezett a párizsi kezdeményezéssel.

1957. október végén Borsos már konkrétumokat is említett a tervezett konferenciával kapcsolatban. A referátumok megtartására szóló felkérések is megtörténtek. Engem Borsos arra kért, hogy az irodalomról beszéljek. Tájékoztattam, hogy a költségeket az André Philip által vezetett Szocialista Európa Mozgalom fedezi. Ismertettem néhány szervezési eredményt, sikernek könyvelve el, hogy a megnyitóbeszéd elmondását Albert Camus, az irodalmi Nobel-díjjal éppen kitüntetett regényíró vállalta, valamint azt, hogy számítani lehet több Petőfi körös – például Nagy Balázs és Sztáray Zoltán – részvételére is.¹⁵

A Magyar Népierek Találkozójának francia patronátus alatt történő megrendezését 1957. november 22–24-re irányozták elő. Megalakult a Szervezőbizottság, amelynek elnöke André Philip, főtitkára Enrico Gironella (a Szocialista Európa Mozgalom főtitkára), titkára Borsos Sándor, két tagja pedig Presser István és Bolgár László lett.

Mit akarhatott a találkozóval Presser és Borsos elérni? Az előbbi kétségtelenül a maga baloldali szocialista pozíciójának francia segítséggel történő megerősítését és ezáltal egy olyan tömörülés létrehozását, amely a siker reményében gyakorolhatott volna nyomást az emigráns magyar szociáldemokrata pártra.

A párt Kéthly Anna révén hajlott az amerikaiakkal való szóértésre és együttműködésre, némileg módosítva a Szélig-féle vezetés magatartását, amely erősen az angol Munkáspártra támaszkodott és a Londonban székelő Internacionále közelségére is tekintettel volt. Amerika iránt érdeklődő a párt korábban nem lehetett, mert New Yorkban Peyer pártja rendezkedett be, élvezve mind az amerikai szakszervezetek, mind a Szabad Európa Bizottság támogatását. Peyer 1956. október végi halála, Kéthly Anna emigrálása és sikeres nemzetközi szereplése, valamint vitathatatlan irányító szerepe kiegyensúlyozottabbá tette az emigráns szociáldemokraták külpolitikai tájékozódását. Bebizonyult, hogy az amerikaiakkal való szóértés összeegyeztethető az Internacionáléhoz való hűséggel és az európai pártokkal való együttműködéssel. Presser abban reménykedett, hogy a magyar pártot ki lehet mozdítani ebből a helyzetből és a mérsékelt szociáldemokrata alapállásból át lehet húzni egy európai baloldali szocialista pozícióba.

Borsos is helyzetének megerősítését várta a konferencia sikerétől. E tekintetben elsősorban párizsi baráti körére és parasztpárti társaira számított. A párizsiak üdvözölték a találkozót mint helyi eseményt és az amerikai helyett francia támogatással megvalósult európai kezdeményezést, de polgári származásuk, liberális vagy urbánus múltjuk miatt nem helyeselhették Borsos agrárradikalizmusát. A népi és parasztpárti barátok pedig aligha követték volna hosszú távon, mivel nem önálló, független, autonóm parasztmozgalom képét vetítette eléjük, hanem a szocialisták melletti társutas szerepet, feladva a parasztegység és a kiszegzdpártiakkal való együttműködés gondolatát. Egy baloldali szocialista munkás-paraszti-polgári front megteremtésének és tartós működtetésének a nyugati magyarok körében semmilyen esélye nem volt. A hazai Népfrontot nem lehetett átültetni emigrációs körülmények közé.

¹⁵ Levél a szerzőhöz. Párizs, 1957. okt. 29.

A *Látóhatár*, amelynek Borsos alapító szerkesztője és kiadója volt, az iménti koncepcióval nem érthetett egyet és jóllehet a tervezett párizsi konferenciát nem támadta, abban részt venni nem tudott. Legalábbis nem mint folyóirat. Szabad, vitatkozó fórumnak tekintve egyik-másik munkatársa megjelent ugyan egyénileg, de nem a lap képviselőjében, ami elkomorító lehetett Borsosnak, aki erősen számított müncheni barátai közreműködésére.

Szervezőbizottsági meghívónak tekinthető 1957. november 1-jén kelt körlevelében a jelentkezés idejéről és módjáról tájékoztatót. Mellékletként megküldte a Találkozó céljáról megfogalmazott nyilatkozatát. Ennek szövege a következő volt:

A magyarság legjobb fiai évszázadokon át szakadatlan harcot vívtak a szabadságért és az emberiség haladásának az ügyéért. A nagy és általános történelmi, társadalmi mozgóerők jelentkeztek Budai Nagy és Dózsa parasztforradaiban. Mindketten mártírhaltak elveikért. Rákóczi és Kossuth folytatja a sort. Mindketten idegenben, száműzetésben haltak meg. A múlt századbeli ipari fejlődéssel új osztályharcosok jelentek meg ebben a sorban: az ipari munkások. Az ipari és paraszti szocialista mozgalmak egyre nagyobb erővel dörömbölnék a múlt század végén a kapukon: bebocsátást kérnek a magyar nép politikai, gazdasági és szellemi vezetésébe. A század elején hozzájuk csatlakozik a magyar radikális értelmiség Ady és Jászi Oszkár vezetésével. Az 1918-as forradalmat – a veszített háború ezernyi baja között – már ez a három nagy történelmi erő, munkásság, parasztság, értelmiség vívja. Az akkori összekuszálódott nemzetközi helyzet, egyes nyugati nagyhatalmak szűklátókörűsége elbuktatja ennek a nemzedéknek a forradalmát.

A Horthy-ellenforradalom kegyetlen pusztítást végez a magyar munkások, parasztek és értelmiségiek forradalmi rétegében. Ezek pusztulnak el az ellenforradalmi terrorban és tízezrek válnak földönfutóvá szerte a világban.

Azonban a magyar haladás csakhamar magára talál: a történelem és a társadalmi fejlődés törvényeit nem lehet megállítani. A szocializmus és demokrácia erői előbb szellemi körökben bontakoztak ki. József Attila a magyar proletariátus érzéseit, gondját-baját, egész lázító helyzetét halálra elszántan ordította bele a világba. Szakszervezeti szövetségekben, egyetemi körökben politikai és szellemi csoportok harcolnak a haladásért, a szocializmusért. Országos méreteket ölt a falukutató mozgalom és a nyomában megszülető irodalom, a népi irodalom a parasztság teljes politikai és szellemi igényét követeli. A maradiság, a Horthy-rendszer kegyetlen csapásokat osztogat a sokszor egymással is hadakozó demokrata és szocialista csoportoknak. Börtön és üldözés lesz osztályrésze ezeknek az íróknak és politikusoknak.

A háború előestéjén végre összefog a Márciusi Frontban az összes haladó erő. Benne vannak a kommunisták is. Programjuk antifasiszta és korszerűen demokrata. Újabb üldözés szakad a legforradalmibb csoportok fejére. Mindez hiábavaló erőlködés. A folyamat megállíthatatlanul tovább halad. A háború kellős közepén megalakul a magyar nemzeti ellenállás Függetlenségi Frontja, ahol a kommunista, szocialista, paraszti és más demokrata erők állnak össze. 1943 nyarán Balatonszárszón, József Attila tragikus halálának helyén összeül a magyar szellemi, ifjúsági és politikai élet színe-java, hogy a háborúvesztés utánra megvitassa és megfogalmazza a magyar élet nagy sorskérdéseit.

1944–45-ben bekövetkezett a katasztrófa, a háború teljes elvesztése, amelyet éppen a magyar haladó erők jó előre megláttak. Az ország vezetésének és újjáépítésének a gondja a Függetlenségi Frontnak a vállára került. A magyar nép ezer sebből vérezve csodát művelt: három év után rendbe szedte országát. Megvalósította a földreformot, megteremtette a köztársaságot, államosította a bányákat és a kulcsiparokat. Általában minden vonalon pezsgő életkedv tüntette el a háború okozta sebeket és teremtette meg a korszerűen demokrata fejlődés további alapjait.

Azonban közben aggasztó jelek is mutatkoztak: Sztálin agresszív politikája nyomán, Rákosi lépésről lépésre készíthette elő a rossz „fordulat évét”. A szocializmus megteremtésének formája, módszere elválasztotta Rákosit és csatlósait a Függetlenségi Front azon elemeitől, akik a haladást a magyar történelmi és gazdasági adottságoknak megfelelően akarták megvalósítani. A sztálinista Rákosi megsemmisíti a '30-as évek antifasiszta harcosait, kommunistákat, szocialistákat és parasztiakat, a spanyol önkéntesek legjobbjait, a háború alatti ellenállás szervezőit. Kommunisták, szocialisták és parasztiak legjobbjai halnak meg bitófán, vagy táborokban és börtönökben. Sok ezren sínylődnek munkatáborokban és börtönök mélyén hosszú éveken át. Csak páran tudnak külföldre, emigrációba menekülni.

S ez a szocialista eltorzulás tengernyi vér és könny között évekig tartott. Csak az első Nagy Imre-kormány kezdi jóvátenni ezeket a mérhetetlenül nagy bűnöket. S azonnal megindul a munka: írók, munkások és parasztek keresik a szocializmus demokráciájának újabb módszereit és formáit. Javítani, demokratizálni akarták és nem visszautat keresni. Rákosi újabb visszajövele már nem tudja megállítani ezt a zúgó folyamatot. A XX. orosz pártkongresszus ugyanis magában a Szovjetunióban is olyan újfajta politikai, társadalmi és szellemi mozgást indított el, amelyet esetleg időlegesen föl lehet tartani, de megállítani nem.

Nagy Imre első kormányzata az emigrációban is választóvízként hatott. Míg a hivatalos emigráció szerint Nagy Imre éppen olyan kommunista, mint Rákosi vagy Gerő, a demokratikus és szocialista kisebbség kezdettől fogva támogatta Nagy Imre „új szakaszos” politikáját, melynek szerinte a sztálinizmus demokratikus irányba való átalakítását kellett szolgálnia.

1956 tavaszán és nyarán az írók az Írószövetségben, a fiatalok a Petőfi Körben a magyar dolgozók kívánságait fogalmazták meg. Ezek nem az ellenforradalmat, hanem a szocializmus demokráciáját akarták. A kommunista pártiak és pártonkívüliek éppen a szocializmus alapján találkoztak. De ez a szocializmus egyszer és mindenkorra szakítani akart minden embertelen módszerrel és minden szolgálai utánzással. 1956. október 23-án ezek a szocialista követelések kívántak érvényre jutni. A véres és tragikus eseménysorozatért a felelősség éppen azokat terheli, akik elvakultságukban görcsösen ragaszkodtak a sztálinista politika módszereihez. Megértés helyett provokáltak, céljaik eléréséért pedig magát a Szovjetuniót is félrevezették. S az így összekuszált helyzet eredménye lett a szomorú és véres harc, amelynek következményei csak nehezítik az elmúlt hibák kijavítását nemcsak a Szovjetunióban, hanem Magyarországon is. Ennek a magyar felkelésnek az elintézése a szocializmus harcát is kompromittálta és nehezíti a haladó erők munkáját az egész világon.

A rendszer demokratizálását óhajtó Nagy Imre kommunista létére fogva van. A parasztpárti Bibó, aki novemberben a második orosz beavatkozás után, de decemberben is „kiegyezésre” tett javaslatot és pedig a szocializmus alapján, börtönben van. Az írók éppen szeptemberben tettek egy nagy lépést a kormány felé, de egyelőre mindazok a szocialista elvű javaslatok visszautasításra találnak. A munkástanácsok maradványát, melyeknek éppen a társadalmisított termelés igazgatását kellett volna gazdaságilag és technikailag biztosítani, éppen az utolsó hetekben alakították át egy furcsa üzemi bizottsággá, amelynek a szerepe nagyon korlátozott.

Ilyen előzmények után és ilyen helyzetben szükségesnek látszik, hogy a magyar kérdésben mi is fölemeljük szavunkat és kifejtjük véleményünket. Ezért hívtuk össze a november 22–24. közötti találkozót azokból az új és régi emigránsokból, akik sohasem adták oda magukat a hidegháborús hírverésnek és Nagy Imrét 1953-tól kezdve nem eszköznek, hanem a békés kibontakozás és a szocializmus demokráciája előfutárának tekintették. Most, amikor az ország immár egy esztendő óta a világpolitikai és társadalmi erők szerencsétlen összejátszása folytán súlyos helyzetben sínylődik, a szellemi elit, elsősorban az írók továbbra sem háborúban, vagy újabb véres fölkelésben, hanem a kiegyezés-keresésben látják a kibontakozás útját. Amikor Bibó István börtöne mélyéről is kompro-

misszumot keres a magyarság érdekében, amikor volt párttagok százezrei, de a jelenlegiek tízezrei és sok százezer tisztességes haladó magyar is, akkor nekünk, akik hasonló elveket vallunk és mindenfajta ellenforradalmi készülődést otthon és kint, bármilyen álarcú legyen is, visszaverünk, szintén állást kell foglalnunk, tekintet nélkül a nemzetközi politika pillanatnyi állására, vagy megnyilatkozásunk esetleges visszahangjára. Készen kell állnunk arra, hogy amikor egy napon – talán nem is oly távoli jövőben – a nemzetközi erőviszonyok alakulása Magyarországon is lehetővé teszi az enyhülést, kívülről támogathassuk azokat a honfitársainkat, akik az összes szocialista erő demokratikus összefogását munkálják. Ezt a támogatást igyekszünk előkészíteni, mindenekelőtt magyar vonalon, és pedig az 1957-es világpolitikai és magyar társadalmi, gazdasági adottságoknak megfelelően. De ugyanakkor gondoskodni fogunk arról is, hogy elgondolásaink és javaslataink a nemzetközi közvéleményben is minél szélesebb körű meghallgatásra és támogatásra találjanak.

Párizs, 1957. november 1.

Szervezőbizottság

A programtervezet gazdag napirendet kínált. Presser István nyitotta volna meg a tanácskozást, majd André Philip, Albert Camus, Raymond Aron, a neves politikai gondolkodó és író, végül Fejtő Ferenc üdvözölte volna a megjelenteket. A konferencia másnapján Borsos és Presser a forradalom utáni magyar helyzetről, illetve a kommunista tömb országaiban nyíló szocialista távlatokról beszélt volna. E két referátumot Sztáray Zoltánnak a munkástanácsokról és a mezőgazdasági szövetkezetekről szóló előadása követte volna, majd nekem kellett volna beszélnem az értelmiség szerepéről. A harmadik nap délelőttjére tervezték Bolgár László előadását az európai egység eszméjéről és a kelet-közép-európai országoknak nyújtandó előnyeiről, délutánra pedig az eszmecsere összegezését és egy zárónyilatkozat megfogalmazását.

Ez a tervezet azonban lemondások következtében a hátralévő időben módosult. A november 14-én kiadott 2. számú tájékoztató azzal a jó hírrel kezdődött, hogy majd negyven meghívott jelezte részvételét és a francia külügyminisztérium ígéretet tett a külföldiek vízumkérelmének gyors elintézésére. (Ez, miként a magam példája is mutatta, megtörtént.) Borsos mint titkár arról is tájékoztatót, hogy Albert Camus lemondta részvételét, mert Algériába kellett mennie, onnan pedig Stockholmba utazik, hogy átvegye a neki adományozott 1957. évi irodalmi Nobel-díjat. „Sajnálata kifejezése mellett azonban – olvasható a körlevélben – ismét biztosított bennünket a magyar nép iránti szolidaritásáról.” További lemondás Sztáray Zoltán és Nagy Balázs részéről érkezett. Ők azért vonták vissza részvételi ígéretüket, mert nehezményezték Borsosnak a Petőfi Kör tagjaihoz intézett levele több kitételét. Például azt a mondatot, amelyben „a magyar nép forradalmát kiaknázó és ellenforradalmi beállítottságú emigránsokat” emlegetett. Borsos később közölte, hogy ez nem vonatkozott a Petőfi körösökre és hozzájuk közel álló személyekre. A rossz érzést, amelyet a levél kiváltott, nem sikerült enyhíteni.

Elpanaszolta tájékoztatójában Borsos azt is, hogy a kereszténydemokrata Raksányi Árpád, aki részt vett a Magyar Forradalmi Tanács strasbourg-i megalakításában, azzal vádolta meg Gironella főtitkárnál, hogy „forradalomellenes kijelentéseket tett”, ami szerinte közönséges rágalom. A Szabad Európa Bizottságnál is megvádolták „súlyos Amerika-ellenes kijelentések” miatt, amit ugyancsak visszautasított. Ezeket az eseteket ő úgy ítélte meg, hogy „mindazok, akik eddig a jól jövedelmező hidegháborús propaganda szekértolói voltak, most semmilyen mélyütéstől sem riadnak vissza, hogy egy új és

egészséges összefogás láttára veszélyeztetetnek hitt pozíciójukat mentsék”. A körlevél azzal zárult, hogy: „A nehézségekre természetesen el voltunk készülve, sőt az emigrációs hitbizományokat őrző érdektársulatok részéről további támadásokra számítunk. Mindezeket az elmúlt években már megszoktuk. De míg akkor csak néhányan álltunk teljesen elszigetelten, most magunk mögött tudjuk a szocialista és demokratikus beállítottságú új emigráció komoly rétegeit, sőt francia és más nemzetiségű barátaink támogatását is. Ennek megfelelően egy tapodtat sem engedünk korábbi célkitűzéseinkből, programunkból és találkozónk tervéből.”

A november 18-án keltezett 3. számú tájékoztatóval a rendezők megküldték a francia nyelven megfogalmazott hivatalos meghívót és végső programot, valamint az utolsó gyakorlati információkat.

Borsosnak a Szabad Európa Bizottságra vonatkozó értesülése valóban bizonyult. Valóban megváltozott az amerikai intézmény véleménye a konferenciáról. Igaz, kezdetől fogva nem tetszhetett neki a baloldali kezdeményezés, de hazai kapcsolatteremtési lehetőséget látva benne, nem hátráltatta és nem igyekezett a részt venni szándékozók befolyásolni. Amikor például kötelességszerűen bejelentettem a Szabad Európa Rádió amerikai igazgatóságának előadásra való felkérésemet, az egyszerűen tudomásul vette és nem ellenezte részvételi szándékomat. Egy nappal a Találkozó megkezdése és Münchenből való elutazásom előtt azonban a Rádió politikai tanácsadója (aki voltaképpen a műsorpolitika helyi irányítója volt)¹⁶ azt ajánlotta, hogy mondjam le a párizsi utat, mert a Rádió igazgatósága aggályosnak tartja a vállalat munkatársainak a konferencián való részvételét. Ez gyakorlatban tilalmat jelentett. Az elküldött referátumomat ez azonban nem érintette, az elhangozhatott Párizsban.

Nyomban táviratoztam, majd levelet küldtem Borsosnak, hogy „közbejött akadályok miatt távol kell maradnom”. Az igazat megvallva, nem is bántam nagyon. Jöllehet a *Látóhatár* nem kötelezte el magát a Presser–Borsos kettős kezdeményezéseiben, tartottam tőle, hogy az értekezlet nyílt fórumnak történt elkönyvelése ellenére két főmunkatársának (mert Molnár Józsefről is szó volt) jelenléte mégis egyetértésnek fogható fel, holott sok alapvető kérdésben éles ellentétben voltunk Presserrel és Borsossal. Vitánk azonban nem terelődött személyes térre és – más irányzatoktól, pártoktól eltérően – a népi mozgalmi hagyományokat követve az acsarkodás és ellenségeskedés sohasem kapott lábra körünkben. Még a legélesebb ellentétek és összeütközések sem vezettek egymás lejáratásához és mocskolódáshoz. Borsossal minden nézeteltérés és véleménykülönbség ellenére is mindig megmaradt a beszélő viszony és személyi érintkezés.

A *Látóhatár* tartózkodását a Népierők Találkozójával kapcsolatban – de más ügyekben is – jelentősen befolyásolta, hogy mind Presser, mind Borsos kész tények elé állítottak minket és politikai koncepciójuk alakulásáról csak akkor tájékoztattak – egyetértésünket kérve –, amikor legfeljebb hozzászólni, de azt érdemben módosítani már nem lehetett. A párizsi konferenciával kapcsolatban is fennállott a veszély, hogy belesodródhatunk valamibe, ami a mi előzetes megkérdésünk és jóváhagyásunk nélkül történik.

A müncheni meghívottak közül Nyeste Zoltán is lemondta a részvételt. Párizsba utazott viszont Molnár József és a baráti körünkhöz tartozó Király Ernő, aki valamikor a

¹⁶ William E. Griffith, aki Münchenből való távozása után az Egyesült Államokban a Massachusetts Institut of Technology tanára, Kelet-Európával foglalkozó több könyv és tanulmány szerzője lett.

Parasztpárt ifjúsági szervezetének funkcionáriusa volt, de még Magyarországon szociáldemokrata lett és akinek jó kapcsolatai voltak a Német Szociáldemokrata Párthoz. Molnár elvállalta előadásom felolvasását és kiegészítését a konferencián. A referátumokat egyébként a rendezők magyar nyelven és francia fordításban még a konferencia előtt a résztvevőknek megküldték, azzal a céllal, hogy a vitára kellően felkészülhessenek.

A Magyar Népiérvök Találkozója 1957. november 22-én délelőtt nyílt meg a párizsi Maison de l'Europe-ban. A zártkörű összejövetelen mintegy negyvenöt magyar, francia és más nemzetiségű meghívott jelent meg. A megnyitó ülés francia nyelven folyt, utána a referátumok magyarul hangzottak el és a vita is magyar nyelvű volt. A nem magyarok a referátumok francia nyelvű vázlatai és tolmácsok útján követhették a tanácskozást.

Egy laptudósítás szerint a megjelentek nagy része nem tartozott semmilyen emigráns csoportosuláshoz.¹⁷ Ez úgy volt értendő, hogy nem tartoztak az emigráció Amerika-barát fő irányzataihoz.

A megnyitó beszédet André Philip mondta, majd Presser István bevezető előadása után Borsos Sándor a konferencia céljáról és arról beszélt, hogyan alakult a magyarországi helyzet a forradalom leverését követő egy esztendő alatt.

November 23-án délelőtt hangzott el Presser István referátuma „azokról a távlatokról, amelyek a magyar népi demokráciában a sztálinizmus után nyílnak”. Előadásának vázlatát a következőkben adta meg:

Nem indulhatunk ki a mai magyar helyzet vizsgálatánál az 1956. november 4-ből, hanem tekintetbe kell venni az egész történelmi, társadalmi és földrajzi adottságokat.

Vissza kell nyúlnunk legalábbis 1918–19-re: a nyugati diplomácia által bukásba kergetett Károlyi–Jászi–Kunfi-féle népköztársaságig.

A nyeregbe ültetett Horthy ellenforradalom lényege nem az elkövetett atrocitásokban van: ezek csak jellemző módszerek. A lényeg társadalmi síkú: a feudális nagybirtokrendszernek már a legutolsó, 1918-as, dátumon túl is még egy negyed évszázadon át való fosszil fenntartása. Ez jelenti a földnélküli mezőgazdasági proletariátust: a hárommillió magyar koldust. Ez jelenti egy ellenforradalmi antiszocialista és antikommunista ideológiát, amely fentől leig átítatja 25 éven keresztül az egész magyar társadalmat. Ez jelenti a csendőrszuronyokkal és kakastollal való megfélemlítést. Ez jelenti, hogy a magyar munkásság csak kis részében szervezett szociáldemokrata és nagyobb részében vagy szervezetlen vagy későbbben szociális elégedetlenségében, a nyilas agitáció prédája. Ez jelenti, hogy a Szociáldemokrata Párt a Horthy-korszakban 1919-től 1939-ig nem fejlődésben, hanem visszafejlődésben van az első világháború előtti és alatti viszonyokhoz képest. Ez jelenti, hogy a Horthy-rendszer legális ellenzéki pártjai: Kisgazdapárt és Szociáldemokrata Párt képtelenek a földreformot vagy bármilyen egyéb társadalmi és politikai reformot szorgalmazni – és épp így képtelenek a háborús részvételt Hitlerrel és Mussolinivel szövetségben megakadályozni –, hanem ellenkezőleg, fennmaradásuk érdekében bizonyos fokig asszisztálnak is annak. A magyar közélet a Horthy-éra 25 éve alatt még jobban eltávolodik a demokratikus, szocialista és antifasiszta Nyugattól.

Csak a mind kedvezőtlenebbé váló háború utolsó éveiben szerzi vissza a baloldal a cselekvőképességét – és ez a baloldal jelenti a paraszti népi erőket, a baloldali szocialistáknak és a kommunis-táknak egy akcióközösségét. Ez az akcióközösség azonban csak egy elitre vonatkozik: a horthyzmus-

¹⁷ Première Réunion de la Conférence des Forces Populaires Hongroises en Exil. *Le Monde*, Paris, 1957. nov. 28.

tól beoltott magyar nép 1943–44-ben képtelen egy alulról jött forradalomra. A bevonuló orosz hadsereg az első történelmi pillanatokban a szuronyai hegyén fölülről hozza a társadalmi forradalmat Magyarországra: a fent jellemzett népi összefogás 1945-ben az orosz hadsereg védelme alatt veri szét a magyar feudalizmust, valósítja meg a földreformot és hajtja végre a bányák és kulcsiparok államosítását. A földreform hordozói Veres Péter és Erdei Ferenc, az államosítás vezéralakja Bán Antal, a baloldali szocialista.

Boldogan láttunk hozzá a demokratikus szocializmus megteremtéséhez Magyarországon, de a Kelet és Nyugat között rövidesen kitört hidegháború hamarosan lefagyasztotta reményeinket. A demokrácia reményteljes korszaka nem is három évig tartott. Az agresszív válni szocializmus ugyancsak az orosz hadsereg védelme alatt kiépíti a teljes totalitást. A társadalmi forradalom által megvalósított új osztálykép megmarad – csupán egy új parazitaréteg kerül az élére, Rákosi Mátyásnak, a leggonoszabb sztálinista helytartónak a vezetésével. Az elvesztett küzdelem után emigrációba menekülünk és innen visszük harcunkat a Rákosi-totalitás ellen, amely a szocializmust Magyarországon súlyosan kompromittálta. Nem mulaszthatjuk el annak a megemléztését, hogy amikor Magyarországon 1947–48-ban fenyegető Rákosi-totalitás ellen harcoltunk, akkor Rákosi uszályában gyakran személy szerint ugyanazok állottak, akik most 1956–57-ben a Nyugaton mint „szabadság hősök” ünnepeltetik magukat.

Sztálin halála. Malenkov előtérbe lépése, Nagy Imre első kormánya: koncentrációs táborok feloszlata, kényszerkolhozok megszüntetése, konzumipar fejlesztése, népfrontmozgalom.

Otto Bauer elmélete az „integrális szocializmusról”. A szocializmus legkülönbözőbb ágai az integrális szocializmus egyazon folyamába torkollnak. Minden helynek és minden időpontnak megvan tehát a maga szocializmusa. Nincsen egyedül üdvözítő anyaszentegyház. Nem ismertük el a sztálinizmus jogát a szocializmus totalitására. Nem ismerjük el tehát a nyugat-európai jobboldali szociáldemokrácia agresszív igényét a Sztálin halála utáni években sem. Vonatkozik ez a magyar szociáldemokráciára is. A mély szakadék magyar baloldali és jobboldali szociáldemokraták között. A gyűlölködő és katasztrófális Nagy Imre-ellenesség. Rákosi végre elért bukása után az azonnali szabad választásoknak a bedobott jelszava, mint egy robbanóanyag működött a túlfűtött magyar légkörben. Az 1956. november 3-án már jelen levő két tucat magyar párt teljesen automatizálta volna a magyar életet és orosz beavatkozás nélkül is két héten belül elsöpörte volna a Nagy Imre-kormányt.

A jobboldali szociáldemokrácia időtől és tértől elvonatkoztatott szűklátókörűsége otthon 1956 nyarán és őszén. A jobboldali szociáldemokrácia totalitások igényei az emigrációban.

Be kell látnunk, hogy a kelet-európai, tehát a magyar kérdés is az oroszok nélkül, vagy egyenesen az oroszok ellenére aligha oldható meg. A cél a szocialista demokrácia. Ennek bázisai egy kiszélesítendő népfront és a munkástanácsok. Állapítsuk meg, hogy a fegyveres felkelést nem a munkástanácsok irányították. A munkástanácsok tulajdonképpen az orosz beavatkozás után léptek fel, mint a munkásság tényleges önkormányzati szervei. Állapítsuk meg azt is, hogy a parasztság, mint osztály, az egész felkelés alatt egy csaknem a passzivitásig menő önmegtartóztatást tanúsított. A parasztság ezzel kifejezésre juttatta, hogy öntudatlanul is érzi 1945 vívmányait a saját számára, tehát bizonyos kényszerintézkedések megszüntetésétől eltekintve, nincsen érdekelve egy erőszakos változásban.

Ma, amikor a legjelentősebb nyugati polgári demokráciákban is, mint Amerika, Anglia, Németország: félreismerhetetlen a kétpártrendszer felé haladás trendje – nem valószínű, hogy a sokpártrendszer rohamtempóban való behozatala éppen a népi demokráciákban hasznos szolgálatokat tehessen a szocialista demokrácia felé való fejlődés irányában. Sokkal valószínűbb, hogy akik ezt a követelést pillanatnyilag felállítják, nem egy fejlődést, hanem egy robbanást akarnak előidézni. Ha azonban a meglévő sztálinista államkapitalizmusnak mint gazdasági alapépitménynek a politikai felépitményét egy szocialista demokrácia irányába kívánjuk ösztönözni, úgy erre az adott társadalmi viszonyokból

a következő megoldás kívánkozik önmagától: Egy szocialistákkal, paraszttal és baloldali keresztényekkel kiszélesített népfrent parlament, mint első kamara; és a városokban az üzemi munkástanácsokra, valamint a falvakban a szövetkezeti és paraszttanácsokra támaszkodó ösztönző tanács, mint második kamara. Ennek a fejlődésnek a hordozói ugyanazok az erők lehetnek, amelyek az 1945-ös változást is előidézték – és ekképpen empirikusan, lépésről lépésre haladva, reparálhatják a sztálinizmus súlyos bűneit és megteremthetik egy jövő magyar szocialista demokrácia alapjait.

Presser István előadása után ismét Borsos beszélt, mégpedig arról a témáról, amelyet a szervezők eredetileg Sztáray Zoltánnak szántak, de aki nemcsak részvételét mondta le, de referátumát is visszavonta. Ennek címe így hangzott: „A munkástanácsok és a mezőgazdasági szövetkezetek mint a politikai és gazdasági haladás alapjai”. E témakörhöz szólt hozzá mint társelőadó a New Yorkból érkezett Medey István¹⁸ „A szakszervezetek feladatairól” címmel.

A délelőtti utolsó napirendi pontjaként olvasta fel Molnár József az általam vállalt előadást „A szellem szabadsága és az értelmiség szerepe korunkban” címmel, hozzáfűzve a maga gondolatait. A referátumban a következőkről volt szó:

E probléma tárgyalását egy mindannyiunkban élő aggodalom és szorongás kényszeríti ki. Napjaink oly bőséges tanúbizonyosságát adják annak a ténynek, hogy a szellem szabadságát komoly veszélyek fenyegetik. Közös gondunk készlet tehát minket arra, hogy e veszély méreteit és jelentőségét felmérjük.

Mit értünk a szellem szabadságán?

Értjük a gondolkodás, a vizsgálódás, a bírálat, a kutatás és az emberiség dolgaiban való ítélet és választás szabadságát.

Schiller Don Carlosában Posa márkí így kiált fel II. Fülöphöz fordulva: „Geben Sie Gedankenfreiheit” – „Adja meg a gondolkodás szabadságát”. Így kiáltunk mi is korunk II. Fülöpje felé, követelvény a vélemény kimondásának lehetőségét és a szabad bírálat büntetlen kimondásának szabadságát.

De elégséges-e, ha csak követeljük a gondolat szabadságát? Megelégedhetünk-e azzal, hogy másoktól, korunk tirannusaitól kérjük számon a szabadságjogokat, a kritika és ítélet szabadságát?

Vajon élünk-e azokkal a szabadságokkal, amelyek, demokratikus társadalomban élvén, osztályrészül jutott nekünk?

John Stuart Mill az „Essay on Liberty”-ben azt írja, hogy ha egy kivétellel az egész emberiség azonos véleményen volna, mégsem volna joga arra, hogy a másképpen gondolkodót elnémtássa. Megfordítva, ez az egyetlen ember – még ha megvan is hozzá a kellő hatalma – nem jogosult a többieket némaságra kárhóztatni. Sohasem lehetünk ugyanis bizonyosak afelől, hogy az általunk képviselt nézet helyes és igaz, éppen úgy, ahogyan afelől sincs semmiféle bizonyosságunk, hogy az általunk elfojtani kívánt vélemény igaz-e vagy sem. De még ha meg is győződünk arról, hogy a miénktől eltérő nézet helytelen, nincs jogunk elnyomni.

A szellem szabadságához való hűség ott kezdődik, hogy tiszteletben tartom embertársamnak azt a jogát, hogy a maga véleményét szabadon kimondja. És ott folytatódik, hogy magam is élek a nekem

¹⁸ Medey István szociáldemokrata képviselő 1948-as menekülése után a Szélig-, utána a Peyer-, majd végül a Kéthly–Szélig-csoporthoz tartozott.

juttatott szabadsággal és vizsgálódásaim, megfigyeléseim, tanulmányaim eredményét bátran közlöm a világgal. Nem engedem, hogy ettől bárki is eltántorítson.

A szabadság elfojtásának veszélye nemcsak közvetlen erőszak formájában jelentkezik, hanem erőszak nélkül is, különféle csábítások, anyagi előnyök, kényelmes kompromisszumok, és hasonló kísértések alakjában. Ne becsüljük le a konformizmus jelentőségét, és azt a tényt, hogy szabad társadalmakban is mily óriási azoknak a száma, akik véleményük bátor megvallása helyett a hatalomnak, az erősebbnek, a tekintélyesebbnek tetsző nézeteket vallanak. A szabadságot nemcsak elveszteni lehet, de le is lehet róla mondani. Ezt teszik azok, akik szabadok lévén, mégsem gyakorolják e szabadságukat.

Az értelmiséget – amely nem osztály, még csak nem is társadalmi réteg, hanem az értelmes emberek összessége – elsősorban az jellemzi, hogy legfőbb kincsének a gondolkodás és bírálattal szabadságát tekinti. Éppen ezért nem véletlen, hogy az elnyomás alatt legtöbbször az értelmiség kel fel szabadsága védelmében elsőnek. Az értelmiségiek érzik legjobban az elnyomás ígáját, mert a kifejezés jogát és szabadságát vonják meg tőlük. Ez sokszor még kínosabb, mintha a kenyeret vagy az állampolgári jogokat rabolnák el. De az is igaz, hogy valahányszor a történelemben az értelmiség a véleménynyilvánítás, a bírálattal, a kutatás és alkotás szabadságáért felkelt, e mozgalma mindig kiterjedt más szabadságjogokra is, magával ragadta a nép egészét és nemzeti, társadalmi felszabadító mozgalommá szélesült.

Így volt ez a tavalyi magyar forradalomban is.

Az értelmiségnek legfőbb szerepe korunkban és társadalmunkban, hogy a szellem szabadságát minden támadás ellen megóvja, de elsősorban maga őrököljön azon, hogy erről a szabadságról gyenge pillanataiban le ne mondjon és a konformizmus mocsarában el ne süllyedjen.

És az értelmiség feladata?

Elsősorban az, hogy alkosson – miként Albert Camus ajánlja.

Az értelmiségnek ugyanis ez a társadalmi szerepe és feladata.

Vannak azonban rendkívüli időszakok és helyzetek, amikor nem elég, ha az értelmiség alkot és dolgozik. Ezek a pillanatok éppen akkor következnek be, amikor a szabadságot veszély fenyegeti, akár közvetlen, akár közvetett. Ilyenkor az értelmiségi embernek fel kell szólalnia és azok oldalára kell állnia, akik az igazságot és a méltányosságot képviselik. Az értelmiség szava nemcsak az elnyomót fékezheti meg, de erőt és bizalmat adhat a népeknek. Utat mutathat és tettekre serkenethet. A példát az elmúlt évek történetében ismét a magyar forradalom szolgáltatta.

A záróülésen, november 24-én került sor Bolgár László előadására. Arra a kérdésre óhajtott felelni, hogy „Megoldható-e a magyar kérdés az Egyesült Európa keretében?” A referátum kivonata:

A mai, lényegében átmeneti korszakban merész feladatnak tűnhet átfogó politikai kép festésére vagy még inkább a kibontakozás útjainak keresésére vállalkozni. Erre az erőfeszítésre ma mégis jobban szükség van, mint valaha, mert a minden korábbi képezetet felülmúló anyagi és szellemi fejlődés könnyen nemcsak civilizációnk, hanem pusztá fizikai létünk megsemmisüléséhez vezethet, ha nem párosul belső egyensúllyal, felelősségtudattal és őszinte humanizmussal. Nekünk is kötelességünk hallatni szavunkat, akármilyen legyen is a jelenlegi nemzetközi helyzet vagy nézeteink várható fogadatlása.

I.

Az első kérdés, amire nem magától értetődően, hanem alapos megfontolás után kell választ adnunk: háború és béke kérdése. A korszerű technika és a fegyverek fejlődése a múlttal ellentétben ma teljesen megengedhetlenné tesz minden háborút. Elérkezünk ahhoz az időponthoz, amikor órák vagy akár

csak percek alatt emberek százmilliói pusztulhatnak el és bonyolult életrendünk halálos sérülést szenvedhet. A mennyiségi fejlődés foka minőségi ugráshoz vezetett, amit a gyakorlatban sajnos sokan nem realizálnak. Megszokásból, gyávaságból vagy tudatlanságból sokan még mindig háborús politikát űznek, még ha kifelé leplezni igyekeznek is szándékukat. Számunkra nemcsak a magunk, és népünk, hanem az egész emberiség szempontjából döntőnek és alapvetőnek kell lennie a háború elutasításának és a béke keresésének.

A legnagyobb háborús veszélyt nem az egyes emberek, hanem a hibás gondolatok és a rajtuk nyugvó rendszerek jelentik. A második világháború óta a nemzetközi politika legjellemzőbb vonása Kelet és Nyugat kettéosztottsága, aminek oka: Amerikának és a Szovjetunióknak a végletekig menő versengése. Mindkét hatalom bizalmatlan a másikkal szemben, erősebb akar lenni ún. védelmi felkészültségében, és minél jobban meg akarja gyengíteni ellenfelét. Egyelőre ugyan fennáll a kölcsönös félelem mesterséges egyensúlya, de az bármely pillanatban felborulhat. Meg vagyunk róla győződve, hogy a hamis hírveréssel ellentétben sem Amerika, sem a Szovjet nem akar „meleg” háborút. De amíg a versengés szelleme fennáll, minden tartós megbékélés kizártnak látszik.

Csak súlyosbítja a jelenlegi helyzetet, hogy a két szupernagy a polarizáció jegyében tömböket épített ki maga körül, melyeket most az interkontinentális lövedékek és mesterséges holdak ösztönző hatására még szorosabb egységbe akar összevonni. A technikai haladás természete magával hozza, hogy mindegyik tömbön belül fokozódik a távolság leader és szatelliták között, tehát ez utóbbiak befolyásolása, irányítása, sőt elnyomása is egyre könnyebbé válik. Amellett a tömbpolitika megszilárdítja és megmerevíti az amerikai–szovjet párharc adottságait, kiegészíti a hidegháborús évek során kitermelt anyagi és szellemi mechanizmusokat, és ezáltal újabb nehézségeket támaszt a keresett megegyezés útjába.

A mai feszültség valójában alig kisebb, mint Sztálin idejében volt. 1955–56-ban ugyan az enyhülés és közeledés jelei mutatkoztak, de az egyes tömbök belső nehézségei annyira kiéleződtek, hogy megakadályozták a hosszabb időt igénylő békepolitika kiterjedésését. Ezekben a belső nehézségeken nyugszik tulajdonképpen a hidegháborús politika mai változata is. Mindegyik fél azt hiszi, hogy a másik rendszere fel fog robbanni. Washington és Moszkva ezt nem csak nyíltan hirdeti, hanem a folyamat meggyorsítása érdekében állandó nyomás alatt akarja tartani ellenfelét. A magunk részéről ezzel a felfogással is szembe kell helyezkednünk, annál is inkább, mivel hirdetői inkább vágyaik, semmint a realitást fejezik ki. De még ha a belső nehézségek csakugyan robbanással fenyegetnének is, fennállana azok háború útján való levezetésének kísértése; a tényleges robbanás pedig olyan kaotikus helyzetet teremtene a világ tekintélyes részén, hogy az a másik fél számára is a legkomolyabb veszélyeket jelentené.

Végezetül élesen el kell határolnunk magunkat mindazoktól a mozgalmaktól és kezdeményezésektől, melyek a tömegek egészséges ösztöneit és békevágát felhasználva burkolt háborús propagandát fejtenek ki. Gondolunk elsősorban a kommunista békemozgalmakra, vagy a nyugati hatalmak szabadválasztásos akciójára, amelyek során a béke és a szabad választások őszinte híveit akarták behálózni és saját célkitűzéseik érdekében mozgósítani. Ma már szinte minden diplomáciai javaslat, tárgyalás és nyilatkozat a propaganda jegyében születik; mindkét fél leplezni és magyarázni igyekszik saját és a világ közvéleménye előtt igazi, lényegében hidegháborús szándékait.

II.

Mind ez ideig csak arról beszéltünk, amit nem akarunk, de nem szóltunk arról, amit akarunk. A háborút és az arra vezető polarizációt, tömbpolitikát, fegyverkezési versenyt és própagandát elutasítottuk. Ha azonban csakugyan el akarunk kerülni egy újabb világháborút, akkor pozitíve is meg kell mondanunk, hogy csak egy lehetőség van nyitva: a megegyezés!

A megegyezés a mai világhelyzetben nem könnyű, de nem is lehetetlen. Kétségtelen, hogy éppen a háborús szellem békés ellenhatást, a polarizáció polarizációellenes hatást vált ki stb. Akár akció–reakcióról, akár tézis–antitéziszről beszélünk: a békét és megegyezést sóvárgó erők a háborús veszéllyel arányban nőnek, és végül a természettörvény biztonságával kell győzedelmeskedniük. Persze nem önműködően, hanem a béke híveinek erőfeszítései árán, melyekhez mi is csatlakozni kívánunk. A két ellenséges tömb között harmadik úton, harmadik erőként kell kifejtenünk akcióinkat, egyforma távolságra Washingtontól és Moszkvától. Anélkül, hogy e magatartásunk értékítéletet jelentene az egyes rendszerekre nézve, egy tapodtat sem engedhetünk ebből az elhatárolásból, különben mint egyik vagy másik erőcsoport objektív támogatói, végeredményben mi is a háborús fejlődést szolgálunk. A harmadik út ma már a maga horizontális és vertikális elhelyezkedésével tekintélyes erőt jelent a világban. Ha elszórt elemeit sikerül egységbe fogni és dinamizmusát felfokozni, akkor idővel kétségtelenül rá lehet kényszeríteni a szembenálló tömböket a megegyezés keresésére.

A harmadik út politikájának logikusan oda kell hatnia, hogy mindenekelőtt a két szupernagy üljön le tárgyalni. Magukon a háborús és hidegháborús gépezeteken kívül itt akadályt jelentenek a múlt emlékei, amikor is a nagyhatalmi érdekszféra-politika hozzájárult a kisebb nemzetek tragédiájához. A tömbökön belül helyet foglaló kisebb szövetséges hatalmak is attól félnek, hogy egy amerikai–szovjet megegyezésnek elsősorban ők lennének az áldozatai.

A mi felfogásunk szerint nem lenne szó kizárólagos amerikai–szovjet megegyezésről, hanem az összes érdekelt bevonásával folytatott tárgyalásokról. Minden hatalom csak nyerne azáltal, hogy a fegyverkezésre fordított hatalmas összegek a jövőben békés célokat, nevezetesen a sokat hangoztatott életszínvonal felemelését szolgálnák. A tömbök fokozatos feloldódása amellel mindenütt a szélsőséges erők visszaesését és a demokratikus irányzatok előretörését hozná magával.

A tömbök feloldódása következtében az egykori szatelliták visszanyerhetnék függetlenségüket. Nem csak papíron, hanem a valóságban is, ami azt jelentené, hogy véget ér az immár céltalanná vált katonai megszállás és mindennemű külső irányítás. És ha ezt egyetlen tollvonással nem is lehet elérni, minden idegen csapat kivonását és minden külföldi támaszpont kiürrítését elengedhetetlen követelménynek kell tekintenünk.

A függetlenségüket visszanyert egykori segédállamokkal kapcsolatban önként is fölmerül a kérdés, hogy mi lesz azok sorsa éppen a mi magasabb egységekre törekvő világunkban. Bennünket származásunknál és érdeklődési körünknel fogva elsősorban a kérdés közép- és kelet-európai vonatkozásai érdekelnék. Szovjet részről már eddig is azzal a javaslattal találkoztunk, hogy a feszültség enyhítésére és fölszámolására kössenek biztonsági szerződést a varsói és az észak-atlanti egyezmény államai között. A javaslat elemzése azonban inkább azt mutatja, hogy ezáltal az oroszok csak újabb előnyökhöz szeretnének jutni a nyugati hatalmak rovására, tehát inkább csak hidegháborús sakkhúzással kísérleteznek. A másik oldalon azt hangoztatják, hogy a függetlenségüket visszanyert népi demokráciákból regionális uniót kellene szervezni. Mindaddig azonban, míg meg nem mondják, hogyan jöhet létre a mai helyzetben egy ilyen összefogás, alapos a gyanú, hogy szovjetellenes leszakítási manőverrel állunk szemben. Nyilvánvaló, hogy ez a két javaslat nem vezethet a kívánt békés és emberi számítás szerint végleges megoldásra.

Kénytelenek vagyunk e helyütt túlhaladottnak minősíteni a semlegesség gondolatát is. 1953-tól kezdve mi voltunk azok, akik erről a megoldásról a legtöbbet beszéltünk és cikkezünk, noha a nyugati hidegháború propagandistái állásfoglalásunkat a legélesebben elítélték. Ma ugyanezek lettek a semlegesség leghangosabb hívei, különösen azóta, amióta a lendületében túl messzire ment magyarországi forradalom is kimondotta a semlegességet és a Varsói Paktumból való kiválást. A semlegesség csak addig jó megoldás, amíg a két szemben álló szuper nagyot és tömbjét nem lehet megegyezésre

bírni. A semlegesség lényegében negatív álláspont, menekülés a nagyobb rossz elől, mely a békés kiegyezéssel értelmét veszti, azontúl pedig csak megnehezíthet minden nemzetközi együttműködést.

A magunk részéről nem látunk mást, mint az összes független és függetlenségüket visszanyert államoknak európai léptékben való egyesülését. Ha valami aggályunk egyáltalában van, az legfőljebb onnan ered, hogy idővel bizonyára Nagy-Európa is szűk keret lesz a nemzetközi együttműködés legmagasabb formái számára. De addig, míg ez az idő elkövetkezik, már csak földrajzi helyzeténél és történelmi múltjánál fogva is Európa kell hogy egységes élet- és fejlődési teret nyújtson tagállamai számára.

E jelentés célja inkább az volt, hogy háború és béke nagy adottságaiból kiindulva az európai összefogás elsődleges és szinte egyedül célravezető útját keresse és mutassa meg. Egy későbbi időpontban még bizonyára lehetőség nyílik az általunk elképzelt Nagy-Európa tervének részletesebb megfogalmazására. Addig is le kell szögeznünk, hogy Nagy-Európa valóságos szintézis lenne, nem pedig egyes kívülálló államoknak a mai Kis-Európa-hoz való csatlakozása. Tartalmilag nem hisszük, hogy akár a ma Nyugat-Európában uralkodó, de fejlődésének csúcspontján túljutott keresztény demokrácia, akár az ellenzéki harcban fogant és azon túljutni képtelen elavult szociáldemokrácia, akár a sztálinista bürokrácián nyugvó keleti kommunizmus képes volna alapot és értelmet adni a nagy európai összefogásnak. Ellenkezőleg, meg vagyunk róla győződve, hogy a ma még csak az elméleti alapvetésnél tartó és sehol meg nem valósult, de láthatóan a széles keleti és nyugati tömegek aspirációjának legjobban megfelelő szocialista demokrácia lesz egyedül képes megvalósítani az immár hosszú évek óta vajdó Egyesült Európát. Amikor most első ízben gyűltünk össze, hogy gondolatainkat kicseréljük és meghirdessük, ez a fajta európai hitvallás bizonyára legfontosabb programpontjaink közé tartozik.

Tudjuk, számos emigrációban élő magyar és még több nyugati ember számára nehéz lesz megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a béke és ezen keresztül saját érdekében kénytelen olyan programot vallani, mely ellentétben áll tiszteletre méltó egyéni vagy nemzeti érzéseivel. De ha reális úton és eszközökkel akarunk kiemelkedni a mai válságos világhelyzetből, akkor ezt az áldozatot is meg kell hoznunk. Bármily paradoxul hangzik is: éppen a lemondáson keresztül juthatunk el nemcsak a békés megoldáshoz, hanem érzelmeink és vágyaink beteljesüléséhez is.

Valamennyi előadást vita követte, amelyben a *Le Monde* szerint a magyar helyzetről és a világproblémákról kialakult széles körű nézetek szembesülhettek egymással.¹⁹

A Találkozó befejező aktusaként a résztvevők meghallgatták két munkabizottság jelentését és Enrico Gironella főtitkár záróbeszédét. A kiadott Nyilatkozat szerint a fennálló nemzetközi feszültség pillanatnyilag kizárja a két szembenálló politikai tömb között minden megegyezést. Ennek következtében lehetetlenné válik a kelet-európai országok, különösen Magyarország problémáinak kielégítő megoldása. A magyarországi fejlődést tekintve a résztvevők úgy látták, hogy a jövő útja egy hitelesen demokratikus szocializmusban keresendő. Egy ilyen megújult szocializmus feltételezi egyfelől a szocialista megoldásokat kereső pártok pluralizmusát, másfelől a parlament mellett működő munkástanácsok és parasztszövetkezetek politikai és gazdasági szerepének elismerését.²⁰

A párizsi találkozó tehát egy olyan szocializmus mellett foglalt állást, amely tudomásul veszi a szocialista eszmék és törekvések pluralizmusát, kiemelt szerepet juttat a munkásta-

¹⁹ *Le Monde*, i. sz.

²⁰ Uo.

nácsoknak és a mezőgazdasági szövetkezeteknek, mint a munkás és paraszti öngazgatás szerveinek. Ez az álláspont abban különbözött a magyar emigráció egyéb demokrata irányainak és csoportjainak véleményétől, hogy a pluralizmust csak a szocialista eszmekörön belül képzelte el és nem terjesztette ki az egész társadalomra, öngazgatásra is csak a munkástanácsok és az agrártársulások tekintetében gondolt, de nem fordított figyelmet az egész társadalom öngazgató érdekeire és igényeire.

A két fő szervező, Presser István és Borsos Sándor az eredménnyel elégedett volt. A külső sikert mindketten örömmel regisztrálták. A belső sikert – írta Presser – „sokkal kisebbre tudom csak értékelni: »anyám, én nem ezt a lovat akartam!«...»²¹ Arra a rendelkezésemre álló írásos anyagok és szóbeli értesülések alapján nem lehet következtetni, hogy voltaképpen mit hiányolt. Szókimondóbb, nyíltabb, konkrétabb, a baloldali szocializmus mellett elkötelezettebb zárónyilatkozatot vagy az Egyesült Államokkal szembeni fenntartások erőteljesebb kifejezésre juttatását? Hogy ez milyen fontos szerepet játszott gondolkodásában, mutatja 1957 decemberi levelének az a büszkén odavetett mondata, hogy „most végre a franciáknak is van egy magyar emigráns-mozgalmuk, nemcsak az amerikaiaknak és az angoloknak”.²² Az amerikaiak magyar emigráns-mozgalmán a New York-i Magyar Nemzeti Bizottmányt és feltehetően a Magyar Forradalmi Tanácsot is érthette, az angolon minden bizonnyal a Kéthly és Szélig által vezetett Szociáldemokrata Pártot.

Borsos is sikernek könyvelte el a találkozót, amellyel szemben főleg az emigráció keresztény-nemzeti jobboldalán jelentkeztek elítélő hangok, de szociáldemokrata körökben sem volt hiány bírálatban. Kéthly Anna a konferenciát a francia szocialista párt hivatalos lapjában politikailag károsnak nevezte. A *Populaire*-ben „A magyar forradalom folytatódik” címmel két folytatásban megjelent cikket közölt a párizsi találkozóról. „Ezen az értekezleten – írta – olyan nyilatkozatok hangzottak el a magyar forradalommal kapcsolatban, amelyek – nézetem szerint – súlyos csapást mérnek a magyar nép jól felfogott érdekeire”. Sérelmezte, hogy az előadók egyike (akit név szerint nem nevezett meg, de korábbi magatartásának jellemzéséből kivehető volt, hogy Presserre gondolt) azt mondta: a forradalom alatt megalakult kéttucatnyi magyar politikai párt megsemmisítette volna a nemzeti életet és két hét alatt elsöpörte volna, az orosz harcokcsik közbelépése nélkül is, Nagy Imre kormányát. Kéthly szerint ez a kijelentés összecsengett mind a kádári propagandával, mind az emigráns szélsőjobboldal állításaival.

Francia szocialista körökben voltak, akik André Philipre neheztek a konferencia támogatása miatt. Borsos tájékoztatása szerint tovább mélyült ellentéte a pártvezetőséggel, úgyhogy társaival együtt már nem a *Populaire*-ben, hanem az *Express*-ben és a *France Observateur*-ben publikál.²³

A párizsi összejövétel eredményeként megalakult a Magyar Népi Erők Munkaközössége, amely a Szocialista Európa Mozgalom magyar tagozatának tekintette magát és *Szocialista Magyarország – Szocialista Európa* címmel – Borsos szerkesztésében és kiadásában – havi tájékoztatót indított. E kiadvány a Szocialista Európa Mozgalom folyóirata, a *Gauche Européenne* mellékleteként jelent meg. A Magyar Népi Erők Találkozója visszatekintve Borsos közölte, hogy „Azt akartuk, hogy a nagy kiábrándulás pillanatában

²¹ Levél a szerzőhöz. Zürich, 1957. dec. 15.

²² Uo.

²³ Levél a szerzőhöz. Párizs, 1958. jan. 24.

újra készen álljanak a higgadt erők, akik a szocializmus vonalán keresik a kibontakozást nemcsak Magyarországon, de Európában is. Abban az időben nem kis felhördülés keletkezett erre a figyelmeztető hangra és cselekedetre, melyet a szocializmusért és népünkért való aggodásunk vezetett”. (Titkársági körlevél. Párizs, 1958. márc. 12.)

Persze nem volt meglepetés, hogy a politikai emigránsok körében fejcsóválást és ellenérzést váltott ki az a megállapítás, hogy a konferencia előkészítői nemcsak népükért, de a szocializmusért is aggódtak. Ez egy évvel a forradalom „szocialista” eltiprása után legalábbis különösnek és meglepőnek tetszhetett. Az ilyen fogalmazás azokat is zavarhatta, akik méltányolták a baloldali szocialisták realitásérzékét és a nemzetközi helyzet tényeinek tudomásulvételét sürgették. A magyar emigráció jobboldali térfelén dívó ábrándok, képzelődések és vágyálmok ellen azonban hiábavaló és terméketlen volt ellenkező előjelű téveszmékkel és illúziókkal küzdeni. Ez is közrejátszott abban, hogy a Magyar Népiertők Találkozója az emigráció történetének érdekes epizódja maradt, de ihlető erőnek és hatásos kezdeményezésnek nem bizonyult.*

* A Magyar Népiertők Találkozásának történetére még szeretnénk visszatérni és kiegészíteni Borbándi Gyula fontos és alapos elemzését azoknak a visszaemlékezéseivel, akik részt vettek a párizsi konferencián, valamint az arról fennmaradt egykorú iratok feldolgozásával. – *A szerk.*